

(Yeniden) İnşa Sürecinde: Devlet, Kimlik Üretimi ve Türkiye-Kürdistan Bölgesi Kırsalı¹

Joost Jongerden*

Çev. Erdal Balsak

Savaşta etkilenen toplumlarda yeniden inşa meselesi genellikle “savaş sonrası yeniden inşa” bağlamında giderek artan bir ilgiyle karşılanıp ele alınıyor olsa da (Mac Ginty, 2003, 601), çok az sayıda çalışma yeniden inşa ile inşa edenin jeopolitik amaçları arasındaki yakın ilişki üzerinde durmaktadır (Jacoby, 2007, 521). Bu tuhaf bir durumdur, çünkü Jacoby ve James’in de (2010, 534) vurguladığı gibi, tahribat ve yeniden inşa “kapsamlı stratejiler” ile ilişkilendirilebilir. Bu makale, savaşta etkilenmiş bir bölgedeki yeniden inşayı, devlet kontrolünün teritoryal tesisi ve bölge halkının asimilasyonunu merkez alarak söz konusu kapsamlı strateji perspektifinden analiz eder.

Bu yazıda ele alınan Türkiye’deki Kürdistan bölgesinin durumudur. Bu bölge, isyan hareketi PKK (Kürdistan İşçi Partisi) ile paramiliter ve yeraltı güçlerle bağlantıları olan devlet ordusu TSK (Türk Silahlı Kuvvetleri) arasında yaşanan silahlı çatışmadan ağır bir şekilde etkilenmiştir.² Türkiye’deki Kürdistan bölgesinin kırsalı, devletin 1990’lı yılların ortasında başlattığı isyan karşıtı savaşın bir parçası olarak uygulanan köy boşaltmalar ve tahribat politikalarından özellikle etkilenmiştir. Bu yazı köylerin tahribine ilişkin kısa bir veri

* Wageningen Üniversitesi

1 Bu makale, 2015 yılında University of Pennsylvania Press tarafından basılan, editörlüğünü Bill Kissane’in yaptığı “After-Civil War: Division, Reconstruction and Reconciliation in Contemporary Europe” adlı kitabın 150-182 sayfaları arasında yer almaktadır. Makale, yazarın izni ile Türkçeye çevrilmiştir.

2 Paramiliter yerel halk grupları (köy korucuları) devlet tarafından kurulup finanse edilmiştir ve 1995 yılında sayıları altmış yedi bindir. Yeraltı özel birlikleri (JITEM) Jandarma içerisinde örgütlenmiş, PKK üyeleri ve sempatanlarına karşı “kirli savaş” yürütmüştür.

sunmakta (bkz. Jongerden, 2010) ve 2001 yılında hazırlanan master plana vurgu yaparak yeniden inşa planlarına odaklanmaktadır.

Master planda, yeni bir yerleşim türü ve yapısının yeniden inşası yoluyla kırsal alanın yeniden organize edilmesi girişimini görebiliriz. Kırsal alanın yeniden düzenlenmesi amacıyla hazırlanan bu planın üç ana özelliği bulunmaktaydı. İlk olarak, bu yeniden inşa planları savaşa dayalıydılar ve yalnızca “savaş sonrası yeniden inşa” olarak tahayyül edilmeleri zordu. Bu planlar, Türk ordusunun stratejisiyle uyumlu, en azından onunla çelişmeyen bir yapıya sahip olacak şekilde tasarlanmıştı (bu durum Türkiye’ye özgü değildir, zira Özgür İrlanda Devleti ve İspanya ile ilgili bölümlerde savaşa dayalı yeniden inşa süreçlerinden bahsedilmektedir). Başka bir deyişle, yeniden inşa savaş sonrası bir durum olarak ele alınmamakta; fakat savaş ve yeniden inşa aynı anda devlet inşası ve ulus inşasını kolaylaştıracak makul bir kırsal alan üretimini hedefleyen kapsamlı stratejinin parçaları olarak görülmektedir.

Türk planlarının ikinci ana özelliği ise bu planların, devlet ve ulus inşası ile ilgili tarihsel düşüncelere dayanmalarıydı; bu düşüncelerden bazıları, devletle ilişkili güçlerle PKK arasındaki savaştan onlarca yıl önce ortaya konmuştu. Bir başka deyişle, savaşa dayalı yeniden inşa planları savaş öncesinde de ulus-devlet gelişimi için savunulan fikirlerden yararlanmıştı. Üçüncü olarak, kırsal alandaki yeniden inşa öncelikle devlet otoritesini tesis etmek amacını güdüyor ve bunun da ötesinde Kürtleri Türk kimliği içinde asimile etmeyi hedefliyordu.

Yazının ilk bölümü çatışmanın kısa bir arka planını sunmakta, aynı zamanda yeniden inşa planları ve bu planların sunulduğu tarihsel dönemi birlikte ele almaktadır. Burada milliyetçi politika bağlamında mekân ile kimlik arasında yakın bağ kurma problemine özel bir önem verilmiştir. Devamında, planların kronolojisi ve tarihsel bir perspektif ışığında, bu planlarda merkezi rol oynayan kırsal alanın yeniden düzenlenmesi üzerine bir tartışma yürütülmektedir. Yazı, daha geniş bir perspektife oturtulan planların gelecek öngörülerini hakkında gözlemlerle noktalanmaktadır.

Arka plan

Kürt Sorunu’nun ortaya çıkışı, Türkiye Cumhuriyeti’nin kuruluşu ile yakından ilintilidir. Osmanlı İmparatorluğu, Avusturya-

Macaristan ve Rus İmparatorlukları ile birlikte çözüldüğünde, milliyetçi düşünce temelinde yeni siyasi yapılar ortaya çıkmıştır. Bu anlayışa göre bir devletin gücü, tebaasının, ulusu karakterize ettiği düşünülen belirli bir kültürel kimliğin ülkülerine icabet etme derecesine bağlıdır (Koehl, 1953; Gellner, 1983). Ulusun doğal bir durum olduğuna olan inanç ve ulus ile devletin sınırlarının kesişmesi gerektiği yönündeki anlayış, harita üzerinde “akıl ikamesi” pratiklerinin uygulanmasını hızlandırmıştır. Ulus-devletlerin bu şekildeki inşası şiddetli süreçler olagelmıştır – Türkiye de istisnai bir durum teşkil etmemektedir. Asimilasyon, sürgün ve kıyım (etnik temizlik veya soykırım) ulus manzarasının şekillenmesinde, Anadolu’nun Türkler ve Türk kimliğinin vatanı olarak inşasında kullanılan eylem repertuarında yer almaktadır.

1920’li ve 1930’lu yıllarda, yeni kurulan devlet Kürdistan’ın kuzey parçasında fiili olarak bir sömürge siyaseti uyguladı. Orada yaşayan insanlara otoritesini dayatıp bölgeyi kendi kontrolünde tutmak amacını güdüyordu. Türkiye’nin güneydoğusu, 1927 yılından itibaren sıkı yönetim ve olağanüstü hâl düzenlemeleriyle yönetilmişti; nitekim burası çok daha öncesinden beri vatandaşlık bağlarının zayıf olduğu bir bölgeydi. 1952 yılına kadar, bölgenin büyük bir kısmı (Bitlis, Diyarbakır, Elâzığ, Hakkâri, Mardin, Siirt, Urfa ve Van), 1927 yılında “nizam ve disiplin” sağlamak amacıyla kurulmuş olan Umumi Müfettişlik eliyle yönetildi. 1935 yılında, biri Dersim/Tunceli’yi kapsayan “Murat ve Munzur” bölgesi, diğeri de kuzeydoğuda bulunan Ağrı, Çoruh, Erzincan, Erzurum, Gümüşhane, Kars ve Trabzon illerindeki Kürt nüfusunu yönetmek üzere iki Umumi Müfettiş daha görevlendirildi. Bölge, 1980 ile 2002 yılları arasında, sıkıyönetim ve olağanüstü hâl yasasıyla yönetilmeye devam etti (Jongerden, 2007).

Bugün Türkiye’de Kürt sorunu olarak adlandırılan mesele, zincirlerinden kopmuş milliyetçi politikaların sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Kemalist söylem, Kürt meselesini bir geri kalmışlık sorunu olarak sunmaktaydı (Yeğen, 2012, 79). Baskı ve reformlar aracılığıyla Kürt kurumlarını zayıflatarak bölgeyi ve insanları asimilasyona karşı kırılğan hale getirip yaygın Türk (ve dolayısıyla modern) kimliğine asimile etmek asıl amaçtı (72-73). Kürtlerin 1920’li ve 1930’lu yıllarda yerinden edilmesi ve yeniden iskânı, isyanı cezalandırma ve gelecekteki direnişi kırıp aynı zamanda Kürt kimliğinin beşiği olarak

görülen aşiret yapısını zayıflatma amacıyla bir enstrüman olarak kullanılarak bu baskının bir parçası haline gelmişti. Aynı zamanda, toprak reformu da Kürt toprak ağalarını ve onların himayesindeki köylüleri hedef alan bir enstrümandı. Daha da önemlisi, Türk devleti Kürtlerin isteklerini yerine getirmeyi veya bunu siyasi tartışma konusu etmeyi reddediyordu. Kemalist söylemde “yurttaşlık”, “Türklük” ile eşit tutulmuştu ve pratikte Kürtlerin kendilerini kültürel Türkler olarak nitelendirmeleri gerekmektedir (Barkey ve Fuller, 1998, 10).

Devlet bölge üzerindeki kontrolünü, güçlü merkezi otoriteyi destekleyen yerel Kürt aşiret liderleri aracılığıyla kısmen artırmayı başarmıştır; ancak milliyetçi Türk politikası aynı zamanda bir dizi direniş ve isyanla da karşı karşıya gelmiştir. En kapsamlı ayaklanmalar Diyarbakır’daki Şeyh Said ayaklanması, 1927-30 yılları arasında Ağrı isyanı ve 1937 Dersim isyanı olmuştur. Genel olarak, mekânsal açıdan sınırlı olan bu ayaklanmalar görece kısa sürede bastırılmıştır. PKK öncülüğündeki direniş ise yaklaşık 30 yıldan fazla süredir devam etmektedir ve Suriye, Irak ve İran gibi üç farklı devletin topraklarına yayılmıştır.³ 1990’lı yıllarda, PKK öncülüğündeki özgürlük mücadelesi, insan hayatı konusunda ağır bedelleri (bugüne kadar 40.000’e yakın yaşam kaybından söz edilmektedir) ve maddi kayıpları (özellikle yerelde) olan tam bir asimetrik savaş biçimini almıştır; bu duruma Türk silahlı Kuvvetleri ve özel birimleri marifetiyle kırsal yerleşimlerin boşaltılması dâhildir. Yetkililer, 1990’lı yıllardan başlayarak ve 2000’den sonra daha ciddi bir biçimde savaştan etkilenen kırsal alanların yeniden inşası için planlar hazırladılar.

Yeniden İnşa Planları

1990’lı yıllarda PKK’ye karşı savaşı devam eden Türk Silahlı Kuvvetleri ve paramiliter “köy korucuları”, 1991’den itibaren kabul edilen savaş stratejisinin bir parçası olarak kırsal yerleşimleri sistematik bir biçimde boşaltıp tahrip ettiler. PKK’nin Maoist tarzdaki başarılı ilerleyişi karşısında kırsal bölgelerde kontrolünü hızla kaybettiğini fark eden Türk ordusu, stratejisini değiştirip “alan hâkimiyeti” stratejisine geçmiş ve bu durum kırsal alanın daraltılması ve küçültülmesini beraberinde getirmiştir.

³ PKK, göçler, yerinden edilen ve kaçan nüfus aracılığıyla bulunduğu alanın dışına da yayılmıştır. Batı Avrupada, Lübnan’da ve Türkiye’deki diğer bölgelerde etkinliği yüksek düzeydedir.

Bu daralma -uzaklığı, erişilemezlik ve mesafenin ilgısı- jeopolitik ve *dromopolitika* kombinasyonu aracılığıyla gerçekleştirilmiştir.⁴ İkincisi askerihareketlilikve hızlı karşılık şeklinde tezahür etse de, birincisi “temiz” alan yaratmak amacıyla kırsal yerleşimlerin boşaltılması ve tahrip edilmesiyle gerçekleşmiştir.⁵

Türk Silahlı Kuvvetleri, isyan karşıtı operasyonların bir parçası olarak, özellikle 1991-1994 yılları arasında, Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda⁶ (Harita 1) yaklaşık üç bin kırsal yerleşimi boşaltmıştır. Bu süreçte çoğunlukla evleri tahrip etmiş, hayvanlara ve tarımsal ürünlere (bakliyat, meyve bahçeleri vb.) zarar vermiştir (İHD, 2001; KHRP, 2003; Oyan ve diğerleri, 2001).⁷ En fazla

Harita 1. Türkiye’de yerinden edilme

4 “Dromopolitika” kavramı Virilio’dan (2006) alınmıştır. Bu kavram, modern teknoloji ve ivmenin önemi üzerine geliştirilmiştir; Virilio’ya göre dromopolitika, dromolojiye dayanan ve modern toplumun temelinde yatan hız bilimidir. Silahlı çatışma içerisinde, yeni silah sistemleri ve askeri stratejiler konumsal savaşı hareket savaşlarına dönüştürmüş ve bu yüzden tahkimat ihtiyacı (kale, hendek vb.), hareketlilik ihtiyacı tarafından aşılmıştır (Armitage, 2000; Kellner, 1999). Türkiye’de General Pamukoğlu (1990’lı yılların başında Hakkâri dağlarındaki komando birliklerine öncülük etmiştir) benzer düşünceleri savunmuştur: “Garnizonlar koruma sağlamaz... aksine sabit konumlarından dolayı düşmanların hedefi olurlar” (Pamukoğlu, 2003, 137). PKK’nin stratejisi ve TSK’nın karşı müdahalesi için (bkz. Jongerden, 2007, 43-91).

5 Köylüler genellikle PKK’ye karşı sıcakkanlı veya korumasızdı; küçük kırsal yerleşimleri gerilla için erzak ve barınma kaynağı işlevi görüyordu. Pamukoğlu bunu “PKK’nin kendini beslediği örümcek ağı” olarak betimlemiştir (2003, 59).

6 Ağır olarak etkilenen yerler Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elâzığ, Hakkâri, Mardin, Muş, Siirt, Şırnak, Tunceli ve Van’dır. Adıyaman ve Ağrı daha az düzeyde; Elâzığ, Erzurum, Kars ve Malatya ise en az düzeyde etkilenmiştir.

7 Ayrıca, Tunceli’deki orman tahribatları hakkında bilgi için (bkz. Erten ve diğerleri, 2008).

etkilenen on dört ildeki toplam kırsal yerleşim (köy ve mezralar) sayısı 12.737'dir (Doğanay, 1993, 6-7). Diğer bir deyişle, Türkiye'nin doğu ve güneydoğusunda yer alan kırsal yerleşimlerin yaklaşık dörtte biri boşaltılmıştır. Boşaltılan yerleşim yerlerinin sayısı konusunda ciddi bir ihtilaf olmamasına rağmen, bundan etkilenen insan sayısı konusunda da ihtilaf bulunmaktadır. Hükümet kaynakları 1990'lı yıllarda 384,793 insanın yerlerinden edildiğini belirtmektedirler; ancak insan hakları örgütleri hükümetin bilinçli olarak zorla yerinden etme sürecini kamufle etmek amacıyla bu sayıyı düşük verdiğini iddia etmekte (HRW, 2002, 25) ve yerinden edilen insan sayısının üç ila dört milyon arasında, yani hükümetin belirttiği sayının yaklaşık on katı olduğunu tahmin etmektedirler (KHRP, 2003). Bu sayının yaklaşık olarak 1,5 milyon olduğunu belirtenler (Aker ve diğerleri, 2005, 8) ve bu sayıyı 950.000 ila 1,2 milyon arasında tutanlar da vardır (Tezcan ve Koç, 2006). Güvenilir istatistik veriler bulunmadığından, yerinden edilmiş insan sayısı kaba tahminlerin ötesine geçmemektedir.

Kırsal nüfusun kentsel yerleşimi için birkaç plan yapılmıştır. Bu planların bazıları köy boşaltmaların en yoğun olduğu, yaklaşık 1500 kırsal yerleşimin boşaltıldığı ve tahrip edildiği yıl olan 1994 yılına tekabül etmektedir. Bu planlar toplu kondu ve toplu çiftlik planlarını da içermektedir. Toplu Konut İdaresi (TOKİ) tarafından geliştirilen toplu kondu projesi, gecekondu ve toplu konut projelerinin karma bir bileşimi şeklinde tasarlandı. Toplu kondu bloklarında, hükümet, 200 ila 400 m² alana sahip arsalarda 50 m² büyüklüğünde tek katlı basit konutlar yapacaktı. Toplu kondu sakinlerinin kendi ihtiyaçları ve olanakları çerçevesinde ek kat ve ek odalar yapacağı varsayılmıştı. Toplam sekiz bin toplu kondu bloğu, özellikle ekonomik olarak güçlü ve genişleyen Adana, Urfa, Diyarbakır ve Gaziantep yakınlarında olacak şekilde tasarlanmıştı ve bu bloklardan iki bini bu kentlerin ilçelerinde yer alacaktı (Meclis Araştırma Komisyonu, 1994, 44). Benzer bir fikir olarak ortaya atılan toplu çiftlikler, daha doğrusu toplu çiftlik modeli projesi ise o dönem başbakan ve Doğru Yol Partisi lideri olan Tansu Çiller tarafından önerildi ve yaklaşık bin kişinin yaşayabileceği büyük yerleşimler şeklinde tasavvur edilmekteydi. İsmine rağmen, toplu çiftlik projesiyle insanların kentsel yerleşimlerin çevresine yeniden iskânı beklenmekteydi.

Toplu kondu ve toplu çiftlik projeleri uygulanmadı; ancak bu fikirler doğrultusunda, kent merkezlerine yakın, kent dışı yerleşimler olacak şekilde birkaç proje hayata geçirildi.⁸ Toplu kondu ve toplu çiftlik projelerinin büyük ölçeklerde hayata geçirilememesinin sebeplerinden biri, ihtiyaç duyulan fonun Türkiye tarafından karşılanamamasıdır. O dönemde toplu kondu projesi için Dünya Bankası'ndan 50 milyon dolar, toplu çiftlik projesi için ise Avrupa Topluluğu'ndan 278 milyon dolar borç istenmiş fakat bu talepler kabul edilmemiştir. İlkini reddedilme sebepleri bilinmemekle birlikte, ikincisinde köy boşaltmaların ekonomik bedelini Avrupa'ya yıkma gibi bir anlayış sezildiği için reddedildiği söylenebilir (Jongerden, 2007).⁹

Ancak ertesini yıl, 1995'te, köye geri dönüş programı, DYP-CHP koalisyonunun Güneydoğu Onarım Projesi (GOP) kapsamında siyasal ajandada yerini aldı. Bu program hakkında yeterince bilgi bulunmamakla beraber, güvenliğin tesis edilebildiği boşaltılmış köylere kademeli bir geri dönüş taslağı teşkil ettiği söylenebilir. Köyü boşaltılan insanların dönmeye uygun olabileceklerinin kabul edilmesi siyasal olarak anlamlıydı. Ordu ve bölgedeki valiler, boşaltılmış köylerin rehabilitasyonunun güvenlik riski taşıyabileceği gerekçesiyle bu fikre karşı çıkmıştır. Açıkçası bu noktada bir geri dönüş (savaşın kazanılmamış olduğu da hesaba katılarak) köylerin boşaltılma gerekçesini baltalayabilirdi. Yine de 1997 yılında, dönemin başbakanı ve Anavatan Partisi başkanı Mesut Yılmaz bu yaklaşımı sürdürmeye devam ederek hükümetinin yerinden edilmiş insanların köylerine geri dönüşünü destekleyeceğini ifade etti. Geri dönüş meselesi ordunun güvenlik tesis etmesi şartına bağlanmış olsa dahi, kesin, temel ve mantıklı olan, kırsal bölgenin boşaltılmasının bir anomali olduğu ve geri dönüşün kaçınılmaz olduğudur.

8 Örnek olarak, Diyarbakır yakınındaki Beşyüzevler, Hakkâri merkezi yakınındaki Doğan kent, Tunceli'nin Ovacık ilçesindeki Kandolar Mahallesi ve Afet Evleri – burası ayrıca, 80 Evler olarak da bilinmektedir- Hakkâri yakınlarında cumhuriyetin yetmiş beşinci yılına ithafen adı 75. Yıl Toplum Merkezi konulan, boşaltılmış köylerden gelenlerin yerleştiği bir toplama merkezi ve son olarak Van'da Yalimerz Mahallesi kurulmuştur.

9 Avrupa Komisyonu bu masrafi karşılama konusunda isteksizdi çünkü bu durumda Türk devletinin savaş stratejisine destek verileceği düşünülüyordu. Bu dönemde Avrupa PKK'nin silah kullanmasından çok, yaşanan hak ihlallerine odaklanıyordu (bu, 11 Eylül saldırılarından ve PKK'nin uluslararası terör örgütü listesine alınmasından önceydi). Avrupa Komisyonu ve Avrupa Birliği'nin bu konudaki tutumu için (bkz. Casier, 2011).

2001 yılında, geri dönüş için Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi Alt Bölge Gelişim Planı¹⁰ adlı bir master plan hazırlandı. Bu plan bundan sonra Köye Geri Dönüş ve Rehabilitasyon Planı olarak adlandırılacaktır. Master planda köylerin boşaltılmasının ve insanların yerinden edilmesinin büyük acılara sebebiyet verdiği kabul edilmiş, ancak bunun da yeni bir şeyler yaratmak için bir fırsat olması gerektiği belirtilmiştir. Sonuç olarak, bölgenin yeniden yapılanması sadece “geri dönüş” olarak ele alınmadan, “zorla göç ettirilenlerin” hem kendileri hem de “ölkeleri” için daha üretken olabileceği koşulların oluşturulacağını ileri süren bir plan düşünülmüştür. Kırsal yerleşim konusunda geleneksel analiz metotları kullanıldığında -uzun vadede Türkiye’nin ulus inşacıları olabileceği söylenebilecek birçok küçük ve dağınık yerleşimler söz konusu- boşaltmalar daha “mantıklı” ve “hayati” olabilecek yeni bir yapının geliştirilmesi için bir fırsat olarak değerlendirilmiştir.

Toplumsal ve ekonomik problemlerin dışında, Doğu ve Güneydoğu Anadolu’daki köy boşaltmalar, dağınık ve uygunsuz yerleşim birimlerindense uygun ve sürdürülebilir büyüklük ve potansiyele sahip yerleşimlere geçiş amacını güderek, yeni bir kırsal düzen yaratacak yeni standartların oluşumu için yeni fırsatlar ve dinamikler yaratmıştır (Oyan ve diğerleri, 2001, 1). Plan, biri alt-bölge ve diğeri de merkez köy olmak üzere iki çalışma anlayışı sunmuştur. Alt-bölge, birbirlerinden ekonomik, kültürel, idari ve/veya sosyal özellikleri bakımından farklılık arz eden yerleşim kümeleri şeklinde tanımlanmıştır. İnsanların ve köylerin varsayılan benzerlik ve yakınlıkları alt-bölgenin “sınırlarını” belirleyen özelliklerdir. Merkez köy alt bölge içerisinde yer alan, büyüklük, konum ve alt yapısal

10 On iki ciltten oluşan Köye Geri Dönüş ve Rehabilitasyon master planı hiçbir zaman basılmamıştır. Her cilt savaştan etkilenen farklı bir ili (Batman, Bingöl, Bitlis, Diyarbakır, Elâzığ, Hakkâri, Mardin, Muş, Siirt, Şırnak, Tunceli ve Van) kapsar. Adıyaman, Ağrı, Elâzığ, Erzincan, Erzurum, Kars ve Malatya illerine yer verilmemiştir. Her bir cilt, 100-120 sayfalık dört bölümden oluşmaktadır. İlk bölüm, Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Alt-Bölge Planının Tanımı ve Kapsamı adını taşır ve kavramsal çerçeveyi belirler. İkinci bölüm, Planlama Çalışmasının Yöntemi ve Odak Grup Çalışmaları başlığıyla odak grup görüşmelerinin sonuçlarını sunar; göç öncesi ve sonrası niteliksel bilgiler ve geri dönüş süreci ile ilgili niceliksel verilerle birlikte, otoritelerden beklenen destekler, gelecek hakkında düşünceler ve geri dönüş sonrası gerçeklikler aktarılır. Üçüncü bölüm olan Alt Bölge Gelişim Planı Yöntemi ve Raporu en kapsamlı (neredeyse her raporun yarısını kapsar) bölümdür ve yerel sosyoekonomik, tarımsal, jeolojik ve iklimsel veriler hakkında fizibilite çalışmasını içerir. Dördüncü ve son bölüm ise yatırım eylem planıdır. On iki adet il bazlı cilde paralel olarak, her il için pilot proje olarak ele alınabilecek Yönetici Özeti hazırlanmıştır (Oyan ve diğerleri). Bu pilot projeler, kalkınma potansiyelleri, eylem planı ve bütçeden (bunlar yol yapımı, su ve elektrik temini, hem çocuklar için hem de Türkçenin inşası amacıyla okulların yapılması ve Kürt kadınlar için el sanatları eğitim merkezi fikirlerini içermektedir) oluşur.

olarak diğer yerleşimler için bir kesişim noktası ya da merkez oluşturabilecek, idari olarak da ilçe ile köy ve mezralar arasında aracılık yapabilecek yerleşim yeri olarak düşünülmüştür (Harita 2).¹¹ Merkez köyler nüfusun yoğunlaştığı alanlar olarak değil, başkent ve kırsalı bağlayan zincirin kayıp halkasını oluşturan bir merkez şeklindedir. Buna ilaveten, bu bağlantının kurulmasının kırsal kesimlerin (sosyokültürel) modernizasyonunu kolaylaştıracağı düşünülmüştür.

Harita 2. Kırsal alan hiyerarşisi: Merkez köy projesi

11 Merkez köy modeli, hiyerarşik olarak düzenlenmiş, birbiriyle ilişkili yerleşimler bütünü temsil eden modern bir alandır. Bunlar, idari denetimle bağımlılık ilişkilerinin katlanarak artması ile tanımlanan bir mekânsal bütünleşme süreci sonucu ortaya çıkan yerleşimlerdir.

2005 yılında Bakanlar Kurulu geri dönüş için ilkeler ve amaçları belirlemiştir (bkz. Kutu 1).

Kutu 1:

17 Ağustos 2005 tarihinde Bakanlar Kurulu tarafından benimsenen Yerinden Olmuş Kişiler Sorunu ile Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesine Yönelik Tedbirlere ilişkin 'Bütünleşik Strateji Belgesi'nin Hedefleri ve Uygulama İlkeleri

Amaçlar:

1. Eski yerleşim birimlerine gönüllü olarak geri dönmek isteyenlerin güvenlik içerisinde, herhangi bir olumsuzluğa maruz kalmaksızın dönüşlerinin sağlanması;
2. Geri dönüşler bağlamında gerekli sosyal, ekonomik, kültürel ve eğitim altyapısının tesisi, bu çerçevede yürütülecek kalkınma projelerine katkıda bulunacak ve bunları koordine edecek politikaların belirlenmesi;
3. Aradan geçen süre içerisinde kesintiye uğramış olan kırsal yaşamın yeniden kurulması ve canlı tutulması da dahil olmak üzere, geri dönüş yapılan yerlerde sürdürülebilir yaşam koşullarının sağlanması;
4. Kırsal alanda gerek kamu güvenliğinin muhafazası, gerekse hizmetlerin etkin bir biçimde sunumu gibi gereksinimler göz önüne alınarak daha dengeli bir yerleşim süreci oluşturulması;
5. Merkezi nitelikteki köylerin gelişmesine destek olunması;
6. Geri dönmeyi arzulamayan vatandaşların yeni yaşam koşullarının kolaylaştırılmasına ve yeni yerleşim yerlerine entegrasyonlarına yönelik katkı ve yardımda bulunulması için gerekli imkânların araştırılması;
7. 5233 sayılı Terör ve Terörle Mücadeleden Doğan Zararların Karşılanması Hakkında Kanun'un etkin şekilde uygulanmasının sağlanması ve
8. Geri dönüşler ve entegrasyona yönelik olarak uygulanan mevzuatın gözden geçirilerek gerekli düzenlemelerin yapılması.

Uygulama İlkeleri:

1. Geri dönüşlerde isteğe bağlılık ve gönüllülük esas alınacak ve geri dönüşler herhangi bir izne tabi tutulmayacaktır.
2. Geri dönmek isteyenler, dönmek istedikleri yerin en büyük mülki idare amirine bilgi vererek, ayrılmak zorunda kaldıkları yerlere dönebileceklerdir. Bu bağlamda dönülebilecek yerlerin güvenliğine ilişkin konular, valilikler tarafından ilgili birimlerle koordine edilecektir.
3. Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi kapsamında yardım yapılması, yerleşime açılacak yerlerin nüfusunun 150 kişiden veya 30 haneden fazla olması koşuluna bağlı olacaktır.
4. Geri dönüşler çerçevesinde sağlanacak kamusal destekler kapsamında, hizmetlerin toplulaştırılması amacıyla “merkez köy” ve “cazibe merkezleri” gibi uygulamalar da yer alabilecektir.
5. Geri dönüşler kapsamında geçici köy korucularıyla ilgili şikâyetler öncelikle ele alınacaktır.
6. Terör örgütleri tarafından döşenmiş mayınların geri dönüş çerçevesinde oluşturduğu sorunlar ele alınacaktır.
7. Geri dönüşü arzu etmeyenlerin, entegrasyon ve yeni yaşam koşullarının kolaylaştırılmasını hedefleyen planlama ve uygulama süreçleri ayrıntılı bir şekilde değerlendirilecektir.
8. Bakanlıklar, kamu kurum ve kuruluşları yatırım programlarını hazırlarken ilgili valiliklerin görüş ve önerilerini öncelikli olarak değerlendireceklerdir.
9. Bu konulara ilişkin temel politikaların, uygulama, izleme ve değerlendirme çalışmaları ile gerekli istişare ve eşgüdümün sağlanması İçişleri Bakanlığı’na yürütülecektir.
10. Sivil toplum örgütleriyle yeterli istişare ve işbirliği geliştirilecek, güven artırıcı ve kamuoyunu aydınlatıcı tedbirler artırılabilecektir. Bu çerçevede, uygulama, izleme ve değerlendirme süreçlerine sivil toplum

örgütlerinin destek ve katılımları özendirilerek görüş alışverişinde bulunulacak, eğitim, sağlık, tarım ve istihdam konularına yönelik sivil toplum örgütlerinin projeleri, yetkili makamların da uygun görmeleri halinde desteklenebilecektir.

11. İdari, hukuki ve ekonomik çerçeve ve uygulamayı kapsayan süreç saydam bir anlayışla açıklanacak, çözüme yönelik kullanılacak araç ve mekanizmalar, ayrıntılarıyla ve ekonomik, sosyal, kültürel, hukuki yönleriyle kamuoyuna açıkça duyurulacaktır.

12. Proje çalışmaları da dahil olmak üzere, potansiyel ulusal ve uluslararası harcama kaynakları tespit edilerek, kullanılma alanları, sınırlama gibi hususlarda mali disiplini ve şeffaflığı sağlamayı öngören gerçekçi bir düzenlemenin esasları oluşturulacaktır.

13. Uygulamada, kurumlara ve makamlara verilecek takdir yetkisinin ilkeleri, kapsamı ve sınırları ile sorumluluk atfedilebilmeye yönelik hukuki çerçeve tespit edilerek yeknesaklık sağlanacaktır.

Bakanlar Kurulu tarafından kabuledilen bu ilkeler, geri dönüş hakkını kabul ederken, aynı zamanda bu hakkı ciddi bir şekilde kısıtlamaktadır. Bu açıdan, savaştan etkilenen kırsal bölgelerde daha dengeli bir yerleşim yapısının geliştirilmesi ve merkez köylerin gelişiminin desteklenmesini içeren 4 ve 5 numaralı amaçlar ilgi çekmektedir. Bunlar, 3 ve 4 numaralı uygulama ilkeleri ışığında ele alındığında, “geri dönüşler çerçevesinde sağlanacak kamusal destekler” ve “hizmetlerin toplulaştırılması amacıyla” “‘merkez köy’ ve ‘cazibe merkezleri’ gibi uygulamalar” içerebilir (ilke 4); ve bu destekler, “yerleşime açılacak yerlerin nüfusunun 150 kişiden veya 30 haneden fazla olması koşuluna bağlı olacaktır” (ilke 3).

Bakanlar Kurulu kararından iki önemli sonuç çıkmaktadır, birincisi, 3. ilkede de açıkça belirtildiği şekliyle mezralara yapılacak hükümet destekli geri dönüş saf dışı bırakılırken, köylere geri dönüş de sınırlandırılmaktadır. En az 150 kişi koşulu (ve otuz aile) afaki seçilmiş sayılar değildir. Köy Kanunu, mezrayı, nüfusu 150’den az olan yerleşim yeri olarak tanımlamaktadır; dolayısıyla 150 kişi sınırı, mezralara geri dönmek isteyenlerin kamu desteğinin dışında kalacaklarını ima etmektedir. Resmi rakamlara bakılırsa, boşaltılan

yerleşimlerin üçte ikisine tekabül eden, yani toplam göç ettirilen nüfusun üçte biri, kamu desteğinden mahrum bırakılacaktır. Resmî rakamlara göre, boşaltılan toplam 2967 yerleşim yerinin 2021'i mezraydı ve buralardan zorla göç ettirilen 385.355 kişiden 112.730'u bu mezralarda yaşamaktaydı.¹² Bu koşul ayrıca, köy boşaltılmadan önceki (veya boşaltma esnasındaki) nüfusu temel almak yerine, köye geri dönebilmesi uygun olan nüfusu dikkate aldığından dolayı bir çok yere, özellikle de küçük köylere dönüşü içine almamaktadır. İkincisi, merkez köy kavramı, Bakanlar Kurulu belgesinde belirtildiği üzere, artık kırsalı idari, sosyal ve ekonomik yaşam konularında entegre edecek birer bağlantı noktası olarak değil, ancak belli bir bölgedeki nüfusun toplanacağı köyler olarak ele almaktadır. Gerçekte, Bakanlar Kurulunun bu kararı, 2001 yılındaki master planın uygulamaya geçirilmesi yönünde bir adım olmanın aksine öldürücü bir darbedir. Aslında, sonraki yıllarda görülebileceği gibi, köye geri dönüş, devlet açısından ciddi bir mesele olarak görülmemiştir. Devlet dağınık yerleşim yapısı ve merkezi kontrol eksikliğinden kaygılandığı ve kentleşmeyi tercih ettiğinden, ya insanları kentte tutmuş ya da kırsal bölgelerde kentsel mantıkla inşa edilen yerleşimlerin içindeki ve çevresindeki nüfusun gelişimini teşvik etmiştir.¹³

Kırsalı Kentselleştirmek: Ulusu İşlemek, Devleti İnşa Etmek

Kırsal uzamın yeniden örgütlenmesi ve yeni yerleşim tipi ve yapısının geliştirilmesinin iki amaca katkı sunacağı düşünülmüştür: 1) Kimlik inşası aracılığıyla ulusun işlenmesi ve 2) idarenin tesisi aracılığıyla devlet inşası. Kent karakterli kırsal düzenlemeleri içeren yeni yerleşim biçimleri, modernleşme ve geleneksel (yani Kürt) olanın modern (yani Türk) bir kimliğe kavuşması ile eş tutulmuştur. Kırsal yeniden yapılanma planlarının tarihi aracılığıyla -veya bilhassa, master planda kullanılmış olan ve Bakanlar Kurulu kararında geçen merkez köy projelerinin iki çeşidi sayesinde- bu söylemi açabiliriz. Devletin parçası olma halinde gidilen ölçek küçültme (yerleşimlerin dikey

12 İçişleri Bakanlığı Strateji Geliştirme Dairesi tarafından, 23 Şubat 2006 tarihindeki *Internally Displaced Persons* (IDP) konferansında sunulan sayılardır. Konferans, Türk İçişleri Bakanlığı ve BM Kalkınma Programı tarafından düzenlenmiştir (UNDP, 2006).

13 Bunun arkasındaki temel fikir şudur: Kentleşme sadece köyden kente göç şeklinde anlaşılmalı, aynı zamanda kent modülleri aracılığıyla kenti kırsala taşıma süreci olarak düşünülmelidir (Friedmann, 1973, 24-54).

olarak bütünleşmesi, birleşik bir yerleşim yapısının inşası) ve ulus olma halinin işlenmesi (“modern” yaşam tarzının ortaya çıkmasına yol açacak yerleşimlerin geliştirilmesi) bu planların kendilerine temel aldıkları söylemsel eksenlerdir.

Savaş öncesi söylemlerin ve boşaltma sonrası yeniden inşa planlarının altında yatan planların analizi, cumhuriyetin kuruluşuyla başlamıştır. Kendi ulusal projesinin mühendisliği ile alakalı olarak Ankara rejimi, 1920’lerden itibaren Anadolu kırsalındaki başlıca eksikliğin, dağınık bir yapıya ve sayısız kırsal yerleşime sahip olması olduğunu düşünmüştür. Yeni doğmuş bir devletin kısıtlı imkânlarına göre ulaşımı zor ve kırsal yerleşimlerin değişime karşı olan doğal direncine sahip bu köy ve mezarlar, ulusal projeye tezat teşkil ediyorlardı. Siyasetçiler ve siyasi düşünürler, daha büyük ve idari merkezlerle entegre, yeni ve “uyumlu” bir kırsal yerleşim yapısının, devlet otoritesinin kırsaldaki tesisi ve ulusal bir nüfusun oluşması açısından gerekli olduğuna kanaat getirmişlerdi. Birçok yerleşimin dağınık yapısı özellikle sorun teşkil ediyor ve bu yerleşimler müstakil, idari kontrolden uzak, Türk ulus idealine (ülküsüne) karşı direniş kaleleri olarak algılanıyordu.

1920’li yıllarda, Abdullah Ziya ve Kazım Dirik gibi mimarlar yeni bir kırsal yerleşim tipi geliştirerek ulusal inşa projesine katkıda bulunabileceklerini düşündüler (Jongerden, 2007). Ziya (1933), geliştirdiği yeni köylerin, köylüleri, varoluşsal benlikleri olduğu ileri sürülen Türk kimliğine döndüreceğine ikna olmuştu. Kırsal Türkiye’yi “ulusallaştırma” çabaları, “iç sömürgeleştirme” olarak değerlendirilmiştir (Barkan, 1948-49). Anadolu’nun kırsal nüfusunun “dönüştürülmesi” veya “medenileştirilmesi” tasavvuru ortaya atılarak, (kültürel) misyonerlik kavramlarına başvurulmuştur (Köymen, 1939). Ziya ve çağdaşları yeni inşa ettikleri çevrelerin köylüleri Türkleştireceğine gerçekten inanıyorlardı. Benzer şekilde, 1930’lu yıllarda, sosyolog Nusret Kemal Köymen’in temel ilgi alanı kırsal kesimin örgütlenmesi ve ulusun canlandırılmasıydı. Bu kişilerin odak noktası, devlet kontrolüne sıkı şekilde bağlı bir ulus inşasıydı. Tasarladıkları köylerin planlarına bakıldığında, sembollerin ve devlet kurumlarının merkeziliği çarpıcıdır.¹⁴

¹⁴ Bu yeni köylerde ana cadde, bir meydana çıkıyordu (Cumhuriyet Meydanı) ve bu meydanın ortasında Atatürk heykeli, ucunda ise bir halkevi yer almalıydı. Halkevi, Kemalist devrimin fikirlerinin öğretilmesi, partinin siyasi gücünün kullanılması ve yerelin idaresi işlevlerini görüyordu.

İmparatorluk bakiyesinden doğan modern bir ulus-devletin biçimlendirilmesi, 1920'li ve 1930'lu yıllardaki Türk ulusal politikasının temelini oluşturmuş olsa da, yerleşim meselesinin siyasetçiler tarafından sistematik bir şekilde ele alınması 1960'lı yılları bulacaktır. 1962 yılında, CHP'nin önde gelen isimlerinden biri olan Mustafa Ok,¹⁵ küçük yerleşimlerin azaltılması üzerine ödüllü bir makale yazmıştır. Ok, bütün mezraların ve küçük köylerin lağvedilmesini önermiş, bu sayede idare ve kültürün ölçekçe küçültülmesini öngörmüştür. 1963, 1983 ve 1987 yıllarında devlet, köy ve mezraların lağvedilmesi ve nüfusun yeni köylere yerleştirilmesinin maliyetlerini hesaplamış, ancak bu kadar kapsamlı bir operasyon için gereken fahiş fonlar devleti korkutmuştur (bkz. Jongerden 2007).

Küçük kırsal yerleşimlerin lağvedilmesi çok masraflı olduğundan, hâli hazırdaki kırsal yerleşimlerle ilgili sorunlara daha farklı çözümler getirmeyi amaçlayan planlar yapılmıştır. Türkiye'deki yerleşimlerin kademelendirilmesi ve gruplandırılması adına, hükümet tarafından DPT'ye 1982 yılında hazırlatılan çalışmaya bu perspektiften bakılabilir. İlgili plan, yerleşimleri işlevlerine göre sınıflandırmış (idari, ekonomik, sosyal, kültürel, siyasi) ve mekânsal olarak kademelendirmiştir (yerel, alt-bölgesel, bölgesel, ulusal, uluslararası). Bu çalışma, yerleşimlerin köy gruplarından başlayarak kırsal alan merkezlerinden bölgelere ve ulusal merkezlere, oradan da Türkiye'yi uluslararası şebekeye bağlayacak şekilde düzenlenen bir kalkınma politikasına katkı sunması amacıyla hazırlanmıştı. Yerleşimleri kategorilere ayırma ve kademelendirme fikri Türkiye'de yeni değildi, ancak ilk defa bu kadar kapsamlı bir şekilde uygulanacaktı.

Ulusal düzeyde yapılan bir çalışma, Türkiye'nin bir uluslararası merkezi (İstanbul); dört ulusal merkezi (Adana, Ankara, Gaziantep ve İzmir); on bir bölgesel merkezi (Bursa, Diyarbakır, Elâzığ, Erzurum, Eskişehir, Kayseri, Konya, Malatya, Samsun, Sivas ve Trabzon) olduğunu gösterdi. Geri kalan merkezler alt-bölge, küçük kasaba ve köy grubu merkezi şeklinde sınıflandırıldı (Tablo 1).

15 Mustafa Ok, 1960'lı ve 1970'li yıllarda Manisa ilini CHP'den temsil etmiş, Bülent Ecevit'in Ocak-Kasım 1974 tarihleri arasındaki birinci koalisyon hükümetinde "Köy İşleri ve Kooperatifler Bakanlığı" yapmıştır.

	Kademe	Sayı	Etkilenen alan büyüklüğü (km ²)	Etkilenen alan çapı (km)	Etkilenen yerleşim sayısı	İstatistiksel Ortalama ¹⁶
Uluslararası Merkez	7	1	780.576	500	4	4
Ulusal Merkez	6	4	156.115	223	2,20	2,75
Bölgesel Merkez	5	11	15.530	125	3,62	5,27
Alt-bölgesel Merkez	4	58	10.548	58	6,82	8,71
Küçük Kasaba Merkezi	3	505	1.348	21	2,20	2,65
Grup Köy Merkezi	2	1.337	407	11	18,33	26,28
Köy	1	35.132	21	2	-	

Tablo 1. Türkiye’de yerleşimlerin kademelendirilmesi (Kaynak: DPT, 1982)

Yapılan bu sınıflandırma temelinde, Devlet Planlama Teşkilatı devletin mekânsal varlığının zayıflığına odaklanmaya başladı. Çalışmaya göre, köylerin büyük bir çoğunluğu yerleşim ağı sisteminden kopuktu. Grup köy merkezlerinin sayısı ile bunlardan etkilenen köylerin sayısının çarpımı ($1.337 \times 18,33 = 24.507$) ve toplam köy sayısının (35.132) karşılaştırılmasıyla bu sonuca varılmıştır. On binden fazla köyün idari sistemden kopuk olduğu varsayılmıştı. Hatta bu sayı, çalışmada yer verilmeyen mezraları kapsamamaktaydı.

Sistemde mezarların bariz bir şekilde yok sayılması çarpıcıdır. Ülke genelindeki on binlerce mezra, sanki bir kategori teşkil etmiyormuşçasına sayılmamış ve tanınmamıştı. Bu durum Abdullah Ziya’nın 1930’lu yıllarda, “değeri olmayan” ve “tanımlanmaya değmeyen” yerleşimleri adlandırmak için kullandığı “menfi veya negatif köyler” fikrini akla getirmektedir.¹⁷ Bu sınıflandırmada, bahsi

16 İstatistiksel Ortalama: Yüksek kademe ve alt kademe yerleşim yerlerin ortalaması (örneğin; sistemin mükemmel bir şekilde entegre edilmesi durumunda etkilenecek alt kademe yerleşim yerlerinin sayısı).

17 “Negatif köylerin şekli ve bedii bir kıymeti olmadığından fazla bahse lüzum görmüyorum.” (Ziya, 1933, 374)

geçen isimlendirilmemiş ve sayılmamış yerleşimlerin varlığı resmi söylemde inkâr edildi. Esasen mezra modern toplumlar için uygun görülen bir yerleşim olarak görülüyor, daha çok geleneksel (modası geçmiş) bir geçmişin kalıntısı olarak ele alınıyordu. Türkiye'nin modern yerleşim sistemine geçmesi gerektiği görüşüyle, çalışma küçük kırsal yerleşimler hakkında üstü kapalı bir biçimde hükmünü vermiştir ve bu yerler hiçbir değer taşımamaktadır. 2005 yılındaki Amaçlar ve Uygulama İlkelerinde de mezralara karşı benzeri bir tavır (köy ve mezralara geri dönüş için gereken minimum kişi sayısının belirlenmesi) söz konusudur.

Buradaki önemli nokta, devletin kendi kırsalını entegre etme konusundaki yetersizliğini kabul etmesidir. Kırsal bölge idari ve ekonomik olarak ülkenin geri kalanından kopuktur. Küçük kasabalardan etkilenmiş köylerin sayısı, teorik olarak "mükemmel" bir sistemin istatistiksel oranı ile kıyaslandığında oldukça yüksek (yaklaşık üçte bir kadar) bir fark göstermiştir. Devletin kendi çalışma şekli veya zaafı ile ilgili bu algısı, siyasi olarak derin anlamlar içermektedir ve tüm sistemin bütünleşmesi, kırsal hattın devlet sistemi içine çekilmesi ve bu sayede cumhuriyetle başlayan ulusalcı projeye devam edilmesi için büyük bir reform yapılması gerekliliğini ortaya koymaktadır. Aslında, siyasi ajanda da savaştan etkilenen (boşaltılan vs.) alanların yeniden inşası sürecinde kilit bir kavram haline gelen merkez köy fikrinin arkasında yatan algı da budur.

Merkez köy inşa etme politikası, siyasi alanda ilk defa 1960'lı yıllarda ortaya çıkmıştır. 1990'larda yeniden canlanmasından önce merkez köy kavramı -ve kasaba ve tarım kasabası gibi çeşitlemeleri¹⁸ -kalkınma stratejisinin ana dayanak noktasıydı. İlk olarak 1973-77 yılları için hazırlanan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda, ülke çapında izlenecek bir politika olarak önerilen bu fikir gündeme gelmeye devam etti. DPT'nin araştırmasında grup köy merkezi olarak adlandırdığı şey tam da bu grup köy merkezi kavramıdır. Temelde merkez köy kavramı, kendi civarındaki kırsal yerleşimlerin ihtiyaçlarının karşılanabileceği birer merkez olarak düşünülmüştür. Merkez köyün azami nüfusu -merkezi yerleşim ve çevre bağımlı yerleşimleri dâhil-on bin olarak belirlenmiştir (Korkut, 1987;

18 Bu makalede, genellikle merkez köy modeline atıfta bulunulmuştur. Biri merkez sol (CHP) ve diğeri de aşırı sağ (MHP) tarafından geliştirilen iki ayrı model daha bulunmaktadır (Jongerden, 2007). Bunlar sırasıyla köy-kent ve tarım-kenttir.

Doğanay, 1993). Merkez köy bir nüfus yoğunlaşmasını öngörmemiş, ancak hizmetlerin yoğunlaşmasını zorunlu kılmıştır. Bu planda her yerleşimde ayrı ayrı hizmet vermenin ağırlığı karşısında devletin rahatlatılması amaçlanmış ve Mustafa Ok'un da belirttiği üzere, yeniden iskân için yapılacak karmaşık ve masraflı operasyonlardan kaçınılmıştır (Günaydın, 2001; Güven, 1974; Güven, 1977; Tütengil, 1975). Öngörülen en önemli hizmetler, idari (hükümet ile ilgili) ve kültürel (ulusal eğitim) hizmetlerdir. Merkez köylerin zamanla göç yoluyla büyüyeceği ve gelişip ilçelere dönüşerek otorite kırsal alanı kontrol edip denetleyebileceği varsayılmıştır. Kırsal yerleşimlerin ulusal şebeke ile bütünleşmesi, (ortak dil ve ortak kültürel değerleri içeren) ortak bir sosyokültürel çerçeve oluşumu şeklinde tasavvur edilmiş, bu sürecin “alt kültürlerin” “ulusal kültüre” asimilasyonu ile destekleneceği düşünülmüştür (Tütengil, 1975, Korkut 1987; Doğanay 1993). Sonuç olarak merkez köyler, yönetim ve kimlik politikalarının uygulanması için kullanılan mekânsal araçlardır.

Tartışma

Güneydoğu için hazırlanan yeniden inşa planlarında üç husus ortaya çıkmaktadır. Birincisi, birçok planın devam eden çatışma sürecinde geliştirilmiş olmasıdır. Bunu savaş sonrası yeniden inşa yerine, savaşa dayalı yeniden inşa olarak ele alabiliriz. İkincisi, bu planların kilit fikirlerinin, PKK ile devlet arasındaki savaştan ve kırsal kesimin yıkımından çok öncesinde geliştirilmiş olan planlara dayanmasıdır. Üçüncüsü, bu fikirlerin tarihine bakıldığında devlet inşası ve ulus inşasının bu planların temelini oluşturduğu görülecektir.

Boşaltma Sonrası Savaşa Dayalı Yeniden İnşa Planlaması

Bu yeniden inşa faaliyetleri, savaştan barışa geçiş sürecinin bir parçası değildir. Bu öncelikle, müzakere edilmiş veya fiili bir barış sürecinin olmamasından kaynaklanmaktadır. Geri dönüşleri için ilk planların yapıldığı 1995 yılında, köy boşaltmalar hâlâ yoğun bir şekilde devam etmekteydi. 2001 yılında Köye Geri Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi hazırlandığında, daha düşük yoğunluklu olsa da köy boşaltmalar hala sürüyordu.¹⁹ Asıl çatışma bu dönemde sınırlıydı, ancak savaşa

19 İHD verilerine göre, 2001 yılında üç yerleşim yeri boşaltılmıştır (İHD, 2002).

sebepe olan sorunlarla ilgilenilmemişti ve bu yüzden şiddet devam ediyordu. Son yıllarda bir yandan devlet Irak'taki PKK kamplarına saldırılar düzenlemekte, yargı ve polis aracılığıyla yasaları kullanarak legal kurumları yasaklayarak, siyasetçileri ve aktivistleri tutuklayarak Kürt hareketini kısıtlamak istemekte, öte yandan PKK ise geçici süreli şiddet eylemlerine başvurmakta (hem tek taraflı ateşkeslere uyup hem de ateşkesi ihlal ederek).

Düşük yoğunluklu, kısıtlı ama sürekli şiddet karşısında farklı aktörler, çatışma sonrasında kendi realitelerini geçerli kılmak için girişimlerde bulunmaktadır; bunlar, Kemalistlerin restorasyon girişimleri, AKP'nin devlet reformu yapmak istemesi ve Kürt haklarının en azından bazılarını karşılama çabaları ile PKK'nin Kürdistan bölgesinde aşağıdan-yukarıya toplumun inşası ve radikal demokrasinin kendi politik projesi olarak yeniden icat etme uğraşı şeklinde sıralanabilir (Akkaya ve Jongerden, 2012, 2013; Jongerden ve Akkaya, 2013). AKP ve PKK'nin siyasi projeleri konusunda ortak bir zeminde buluşabilmelerine rağmen hala somut bir sonuç alınmamıştır ve şiddetli çatışmalar devam etmektedir. Yeniden inşa planları ve nadiren uygulanmış olan projeler, devam eden savaş ve çözülmemiş siyasi çatışma ortamında yapılmıştır.

Savaş Öncesi Planlar ve Savaş Sonrası Yeniden İnşa için Savaş Öncesi Planlama

Irak'taki yeniden inşa planlarının analizini yapan Mac Ginty (2003), dikkatleri savaş öncesi planlamaya çekmiştir. Irak operasyonunun en çok eleştiri alan tarafı savaş sonrası idari yapılanması olmasına rağmen, ABD detaylı yeniden inşa planlarını Eylül 2002'de, yani işgalden yedi ay önce hazırlamıştır.²⁰ Nitekim Mac Ginty'ye göre, savaş sadece yıkıma yapılan yatırım olarak görülmemiş ve savaşan gücün politik projeleri doğrultusunda ülkenin yeniden inşa edilmesi için bir fırsata dönüşmüştür. Türkiye'de savaş öncesi planlar (merkez köy projeleri), boşaltma sonrası gelişim için tekrar gündeme gelmiştir. Bu durumdan, geleneksel yeniden inşa planlarının üstünden tekrar geçilerek, devlet inşası amacıyla sömürgeci ve asimilasyoncu fikirlerin devlet tarafından bu planlar sayesinde yeniden canlandırıldığı sonucuna varılabilir.

20 Bu planın hazırlanmasında Ulusal Güvenlik Konseyi, Savunma Bakanlığı ve USAID kurumlarının personellerinden oluşan bir grup çalışmıştır.

Buna ek olarak, yeniden inşa, devletin savaşta amaçlarını destekleyecek şekilde tasarlandığından, devletin genel stratejisi dışında, savaşın kendi planlamasının ayrılmaz parçaları olarak analiz edilebilir. Savaş uzun vadede devlet, ulus ve toplumsal yapı ile ilgili amaçlar doğrultusunda, devlet kurumları (özellikle de ordu) tarafından planlanmıştır. Savaşın kısa vadeli hedefleri ise köy boşaltmalar ve kırsal yaşam alanlarının tahribini gerektiriyordu. Sonrasında da bu boşaltma ve yıkım sürecini takiben, uzun vadeli amaçlara hizmet edecek bir yeniden inşa süreci gelecekti; ancak bu süreç yerinden edilen nüfusun geri dönüşünü ve bu kişilerin yerleşimlerinin yeniden inşasını ayrıca öngörmemişti. Kalkınma, genellikle savaş planlamasının bir parçası olarak “militaristleşme” ve “güvenlikçilik” süreçleriyle şekillenmiştir (Duffield, 2001, 37). Ancak, savaşın sonuçlarını kalkınma ile yumuşatma çabaları -veya kalkınmayı savaş amaçları için kullanma durumu- dünya üzerindeki başka vakalarda da görüldüğü üzere, genellikle meyve vermeyen girişimler olarak kalmaktadır. Örneğin, 1950’lerde Cezayir’deki Fransız sömürge otoritesi, en az iki milyon insanı “toplama merkezleri” (*centres de regroupement*) denilen 2.300 yerleşim yerine toplamışlardır (Sutton,1981). Bu merkezlerin kurulması birçok tartışmayı beraberinde getirmiş, askeri ve sivil otoritelerde fikir ayrılıklarına sebep olmuştur. Ordu etraftaki bölgeyi temizlemek amacıyla geçici toplama merkezleri kurmuş, ancak merkezlerin gelecekteki büyümesi için gerçek bir çaba sarf etmemiştir. Bu esnada sivil otoriteler, askeri operasyonların sonuçlarını, gecikmiş bir kırsal alan kalkınmasına dönüştürme çabası içine girdiler; böylece sürdürülebilir tarımsal topluluklara dönüşecek kalıcı yerleşimler yaratmayı umuyorlardı (Sutton ve Lawless, 1978, 333). Yine de 1961 yılına gelindiğinde, hala “sivil” yerleşimlerden çok, “askeri” yerleşimler vardı.

Vietnam’da güneydeki hükümet, Amerikan güçleri ile birlikte, hükümetin kontrolündeki sıkı bir şebekeye bağlı olacak stratejik mezzarlar veya “tarım köyleri” geliştirmek istediler. Yeni çekirdek mezzarların, dağınık ve küçük yerleşimlerde yaşayan nüfusu yol kenarlarına ve ana iletişim hatlarına çekeceği ve bu sayede askeri güçlerin nüfusun hareketleri üzerindeki denetim ve kontrolü konusunda kolaylık sağlanacağı düşünülmüştür. Türkiye’deki merkez köy modeline benzer bir şekilde, bu tarım köyleri tekil yerleşimler değil, bir merkez ve ona bağlı bir veya daha çok yerleşimden oluşan kompakt gruplardı. Ne Fransızların Cezayir’deki toplama merkezleri

ne de ABD-Vietnam ikilisinin stratejik mezraları toplumsal olarak başarılı oldu; ancak savaş tiyatrosunda askeriye nüfus gözetiminde yeterince kolaylık sağladıkları söylenebilir (Zasloff, 1962-62; Sutton ve Lawless, 1978; Sutton, 1981).

Devlet-İnşası ve Ulus-İnşası

Master plan, temel olarak kırsal alanın merkez tarafından kontrolünü kolaylaştıracak şekilde yeniden inşa edilmesiyle ilgilenmiş ve söylemsel olarak üstü kapalı bir şekilde ulusun inşasına katkı olarak görülmüştür. “Rehabilitasyon” kavramı kullanıldığında, mevzu yerinden edilmiş insanların (geçimlerini iyileştirme anlamında) rehabilitasyonu değil, merkezi kontrolün etkin olmasını engelleyen bölgesel yerleşim yapısındaki yapısal eksikliklerin iyileştirilmesi, yani küçük kırsal yerleşimler, dağınık yerleşim ve yerel düzeyde yerleşimler arasındaki eklemlenme konusundaki zayıflığının giderilmesidir. Bu bağlamda, küçük kırsal yerleşimlerin boşaltılması “gelişmiş” (örneğin birleşik, daha verimli) yerleşim yapısının tasarımı için bir fırsat olarak ele alınmıştır. Bu itibarla da planın devlet inşasına katkı sunacağı farz edilmiştir.

Sadece devlet inşası değil, aynı zamanda ulus inşası da söz konusuydu. Türk devletinin kırsal alanla meşgul olması, kendi nüfusunun kimliğiyle ilgili tarihsel kaygısını ve kontrol tesisi derdini açığa vurmaktadır. Yerel köylünün ulusal özneye dönüşümü, cumhuriyetin kuruluşundan beri kırsal alanın yeniden örgütlenmesine bağlı olarak ele alınmıştır. Köylülerin mekân vesilesiyle, yani köy halkının Türk gibi konuşup davranacağı yerleşimlerin inşasıyla Türklere dönüştürülmesi fikirleri üzerinde durulmuştu. Bu durum, yeniden inşa planındaki basit kavramların arkeolojisi aracılığıyla da açıklanabilir; ancak Kürdistan bölgesindeki kentsel ve kırsal alanların kimlik inşasıyla doğrudan ilişkilendirilmesine bakılarak bu fikir bir adım öteye götürülebilir.

Yeni cumhuriyetin öncü düşünürleri arasında bulunan Durkheimci ve milliyetçi sosyolog Ziya Gökalp, iki medeniyet tasviri yapmıştır: şehir medeniyeti ve köy medeniyeti (Gökalp 1923/1992, 136-139). Gökalp’a göre, “doğuda” (bugünkü Türkiye’nin doğu ve güneydoğusu ile Irak’ın kuzeyi) Türkler asıl olarak şehirlere, yani Türk kültürünün merkezlerine, Kürtler de köylere, yani Kürt kültürünün merkezlerine yerleşmiş vaziyetteydi. Köylerde yaşayan

Türkler Kürtleşmiş, şehirlerde yaşayan Kürtler Türkleşmişti. Kırsal ve tarımsal toplulukların kentsel endüstriyel topluma dönüşmelerini çağımızın en önemli süreci olarak ele almış olan Emile Durkheim ve Ferdinand Tönnies'in izinden giden Gökalp, modern toplumun şehirli toplum olduğunu belirtmiş ve bundan yola çıkarak Kürtlerin Türkleşme eğilimi olduğunu öngörmüştür. Köye Geri Dönüş ve Rehabilitasyon Planı, merkez köylerin etrafında inşa edilecek bir kırsal alan aracılığıyla ulus inşasını kolaylaştıracak bir kentleşme süreci öngörmesi nedeniyle bu yaklaşımın devamı olarak ele alınabilir. Başka bir deyişle merkez köyler, kent özelliklerine sahip mikro alanlar olarak hayal edilmiştir.

Merkez köy yaklaşımının arkasındaki düşüncelerden biri şudur: Kentleşme sadece köy/mezradan kasaba/kente doğru (köyün kalkınması veya köyden göçü içeren) bir hareket olarak anlaşılmalıdır. Kentleşme ve hatta endüstrileşme, geri dönülemez bir şekilde büyük ölçekli çarpık kentleşmeye bağlı değildir. Kentleşme ve endüstrileşme, bileşenler ve modüller şeklinde de ele alınabilir ve yeni yerleşim birimlerinin kent ve endüstriyel modüllerin kırsala yerleştirilmesi ile de yaratılabileceği (ve hatta yaratılması gerektiği) öne sürülebilir (Friedmann, 1973, 24, 25). Türkiye'de yaptığı araştırmaya dayanarak, Friedmann toplumsal dönüşümün mekânsal bütünlüşme ile birlikteliğini dört sürece ayırır: 1) Karmaşık mekânsal iş bölümlerine yol açabilecek mekânsal bölümler arasında gitgide artan etkileşim düzeyi, 2) devlet kontrolünün artışı, 3) toplumsal hayatın ve paylaşılan kültürün ortak bir temelde gelişmesi ve 4) kırsal alanlardan çeşitli bölgelere göç artışı (24, 68, 70). Türkiye'nin, Kürt bölgesi için oluşturduğu master planda bu dört öge de görülebilmektedir. Geleneksel olan, kendine yeten (Kürt olan) alanların kademeli olarak çözüleceği ve modern bütünsel (Türk olan) alana dönüşeceği varsayılmış ve savaş sürecin bir parçası olarak burada rol oynamıştır. Bu perspektif açısından, yeniden inşa fikirleri sadece tarihi ileri itmiştir.

Evler yerine Barajlar

Köye Geri Dönüş İmar Planı daha uygulanmamış olsa da²¹ iki büyük baraj projesi başlatıldı. Dersim/Tunceli ve Hakkâri gibi

21 Askeriye başta olmak üzere, bölgedeki yöneticiler, bir küme sistemi söz konusu olsa bile geri dönüşe karşı çıkmışlardır

çatışmanın yoğun yaşandığı -PKK gerillalarının şu anda bile barınabildiği, hareket edebildiği, geçici yol kapatmalar yapabildiği-yoğun dağlık iki bölgede, (GAP projesi dahilinde) iki sıra barajın yapımı için hazırlıklar yapılmaktadır. Tunceli için sekiz, Hakkâri için on bir baraj planlanmıştır ve bu durum kırsal bölgeler içerisinde devasa alanları kapsayan yapay göletlerin oluşmasını getirecektir. Dersim/Tunceli'deki barajlar söylemde kalkınmaya katkı sağlamaya yöneliktir; ancak yerel halk bu barajların kendilerini zorla yerlerinden etmek için yapıldığına ikna olmuş durumdadır (Ronayne 2004: 47). Hakkâri'de planlanan barajlar, zaten 1990'larda çoğunluğu boşaltılmış alanlardadır ve bu barajların inşası su basmış yerlere geri dönüşün engellenmesi amacını taşımaktadır. Devlet otoritelerine göre mağaralarla dolu dağlık bölge, sınırı aşmak için birçok yol içermektedir. Bu barajlar duvar gibi, şerit şeklinde uzanan bir yapıya sahip olacak, bu sayede PKK gerillalarının Türkiye sınırlarına sızmasına engel olacaklardır. Devam eden yapım çalışmaları ile birlikte bu proje, daha önce ortaya atılmış sınır boyunca beş metre yüksekliğinde betonarme bir duvar örme fikrinin yerine geçecektir. Yeniden inşa ile kalkınma arasındaki sınırı bulanıklaştıran bu barajlar, Türkiye'nin güneydoğusunda kırsal alanın dönüşüm sürecinin çarpıcı göstergeleridir.

Türkiye'de baraj yapımının kontrgerilla harekât yöntemi olarak kullanılması düşüncesi, barajın PKK ile uğraşmak için bir araç olarak önerildiği 1990'lı yılların başına kadar gitmektedir. 1993 yılında dönemin Cumhurbaşkanı Turgut Özal tarafından, başbakan Süleyman Demirel'e yazılan çok gizli ibareli, o dönemin karşı isyan (kontrgerilla) stratejisinin başlıca karakterlerini ortaya koyan bir mektup zorla boşaltılan köyler için baraj yapımını önermiştir.²² Özal bu mektupta PKK tehdidinin çok ciddi olduğunu belirtmiş ve şöyle yazmıştır: "Güneydoğu'da... belki de cumhuriyet tarihinin en büyük sorunu ile karşı karşıyayız." (Bkz. Ekler)

22 Turgut Özal, 1983-89 yılları arasında Türkiye başbakanlığını yapmıştır ve PKK de tam bu dönemde Türkiye'de önemli bir aktör haline gelmiştir. 1989 yılında Özal cumhurbaşkanlığına yükseldiği sırada, PKK de kendi gücünü büyütmüş, büyük bir alanı kontrol etmeye başlamıştır. Özal durumun ne kadar ciddi hale geldiğinin farkındadır. 17 Nisan 1993 tarihindeki ani ölümünden hemen önce, başbakan Süleyman Demirel'e bu mektubu yazmış ve PKK'nin ayaklanmasına karşı bir çözüm önermiştir.

Özal sadece ihtiyaçları ortaya koymakla kalmamış, yeni savaş stratejisinin ana hatlarını da çizmiştir. Köy boşaltmaları bu stratejinin bir parçası olsa da, ikinci aşama bu köyler boşaltılıp tahrip edildikten sonra ne yapılacağı ile ilgilidir: “En sorunlu bölgeden başlayarak, dağlık alandaki köyler ve mezralar kademeli olarak boşaltılmalıdır... Dağlardaki yerleşim yerlerinin boşaltılması ile terörist örgüt (PKK) izole edilmiş olacaktır. Güvenlik güçleri bu bölgelere derhal girmeli ve tam bir kontrol sağlamalıdır. Uygun yerlere çok sayıda barajın yapılması, yöre insanların bölgelerine dönmelerinin önüne geçilmesi için bir alternatif olabilir” (KHRP, 2003, 119).

Bugün, baraj yapımları sınır boyunca PKK'ye karşı bir savunma duvarı olarak yine gündemde olmakla beraber, diğer alanlardaki (örneğin sıcak savaş alanı olan Tunceli/Dersim) boşaltılmış kırsalın büyük kısmı barajlarla sular altında bırakılmaktadır (Jongerden, 2010).

Gelecek Öngörülleri

Bu makalede, Türkiye'deki Kürdistan bölgesinde savaştan etkilenen kırsal kesimlerin yeniden inşasıyla, devletin kapsamlı stratejisi olarak etkin kontrol kurma ve bir Türk ulusu inşa etme amaçları arasında bir bağ kurulmuştur. Bu planlar kötü bir biçimde uygulamaya konulmuş, revize edilmiş ve hükümetlerin değişimi ile ilga edilmiştir; ancak yeniden inşanın siyasal amaçlarla olan ilişkisi hakkında net kanıtlar sunmuşlardır. Altı çizilmesi gereken bir başka nokta, yeniden inşanın sadece resmî kurumların etkinliklerine ve pratiklerine bağlı olmamasıdır. Resmî ve hükümet destekli geri dönüşler gerçekleşmemiş ve çok az yeniden inşa projesi hayata geçirilmiş olsa da, bu durum geri dönüşlerin hiç olmadığı anlamına gelmemektedir. Aksine köylüler önemli bir oranda geri dönmüşlerdir. Belirli bir plan ve devlet tarafından şeffaf ve destekleyici politikaların yokluğunda, çeşitli engeller, zorluklar, tehlikelerle karşılaşmışlar; ilçe ve şehir otoriteleri izin vermemesine rağmen, ordu engellemelerine, korucuların saldırılarına ve mayınların varlığına rağmen geri dönüşler yapılmaktadır. Yine de köylüler, bireyler, aileler, gruplar ve cemaatler şeklinde geri dönmek için inisiyatif almaktadır. Net sayılar bilinmemekle birlikte, 21. yüzyılın başlarında bölgede gezen herhangi biri köye geri dönüş faaliyetlerini kolaylıkla izleyebilir:

Önce köylerinin kalıntılarının üstüne geçici çadırlar kurulur, ilk konut yapıldıktan sonra diğer konutlar da ardı ardına gelmeye başlar.

Yerel aktörler (Hilhorst, 2007) ve sivil örgütlenmelerin normal şartlarda yeniden inşa sürecine ciddi bir şekilde dâhil edilmeleri gerekmektedir; özellikle kendi inisiyatifleri ile dönen, kendi kendine örgütlenen kişilerin olması durumlarında böyle olması gerekir. Ancak Türkiye’de durum bundan uzaktır. Yerel aktörler genelde göz ardı edilmiş, geri dönüş, yönlendirme ve örgütlenme gibi konularda eksikliklerle kendiliğinden gelişmiştir. Köylülerin kendi imkânları ile geri dönüş süreci, sistematik şekilde araştırılmamış ve yerinden edilenlerin faaliyetleri çok ilgi çekmemiştir. Ancak, yerinden edilenlerin kendi çabalarıyla yeniden inşa sürecini yürüttüklerine dair bulgular (Jongerden, 2007), bu insanların ve toplulukların, kendi evlerini inşa etmekte, kırsal hayatı şekillendirmekte ve bölgedeki yerleşim biçimlerine özgün anlamlar vermekte olduğuna işaret etmektedir. Bu yapılanlar hükümetin planlarına ters yönde gelişmekte ve geri dönüş süreci “ters güzergâh” (*countertrack*) biçimini almaktadır.

Güzergâh (*track*) kavramı genel örgütlenme ve koordinasyon eksikliği içerisinde köylerin boşaltılması ve kırsal nüfusun kentsel ortamlarda iskânı sürecini tarif etmektedir. Türkiye’nin güneydoğusunda kırsal nüfusun iskânı belirli bir düzene uygun olarak yürümemiş, sistematik ve detaylı bir barınma, destek, yaşam alanı inşası, belirli personel ve kaynağın tesisi gerçekleşmemiştir. Aksine, köylerin boşaltılması, benim “kırdan kente iskân güzergâhları” olarak adlandırdığım, insanların kırdan kent birimlerine hükümet desteği ve yönlendirmesi olmadan hareket ederken kullandığı birçok yolu takip etmesiyle gerçekleşmiştir. Bir şemanın aksine izlenen yerleşim güzergâhları, köyden veya mezradan kente doğru giden enformel ve plansız güzergâhlardır.

Tanık olduğumuz geri dönüş sürecindeki güzergâhlar, yerinden edilmiş insanların benzer plansız hareketlerini içerdiği kadarıyla birçok farklı rota izlenerek gerçekleşmektedir. İnsanların kentlerden bir önce ikamet ettiği yerleşimlere dönüş hareketleri bir süreç şeklini almakta, bu güzergâhın takibi “karşı” olarak adlandırılabilir; bunun sebebi, sadece şimdiki kentten-kıra güzergâhların daha önce

yaşanan kırdan-kente güzergâhın tersi olması değil, aynı zamanda; 1) eski yerleşim yapısının yeniden onarımı sonucunu çıkarmaması ve 2) devletin yapmak istediği sıkışık ve yoğun yerleşim planlarını altüst ediyor olmasıdır. Güncel durumda, en azından, karşı güzergâhın takibi, yeni bir şeyler de yaratma suretiyle devletin tasarımlarına ters yönde çalışmaktadır. Şimdiki yeniden inşa, derin bir şekilde kendiliğinden oluşan, geri dönenlerin deneyimleriyle ilintili, aşağıdan yukarıya doğru gelişmiş, insan temelli bir iskân sürecidir.

Ekler

Turgut Özal tarafından 17 Nisan 1993 tarihinde ani ölümünden kısa zaman önce başbakan Süleyman Demirel'e yazılan çok gizli ibareli mektubun bazı bölümleri, 2002'de Kürt İnsan Hakları Projesi (KHRP) tarafından çevrilip yayımlanmıştır (KHRP, 2002, 118-22):

Güneydoğu'da belki de cumhuriyet tarihinin en önemli sorunuyla karşı karşıyayız. Türkiye'nin güneydoğusundaki 'Kürt Sorunu', politik, toplumsal ve ekonomik yanlarıyla birlikte kanlı terör eylemleriyle giderek büyüyen bir tehlike oluşturuyor. Sorunun başlangıç tarihi, Osmanlı İmparatorluğu'nun son yıllarına kadar gidiyor. Cumhuriyet'in ilanının ardından 15 yıl geçtikten sonra devlet, (ayrılıkçı Kürtler tarafından yürütülen) bir dizi isyanı bastırdı. Gerekteğinde kan döküldü ve yerel nüfusun bazı bölümleri ülkenin batısına zorla göç ettirildi.

1950'de demokrasiye geçişin ardından zorla göç politikası yürürlükten kaldırıldı. Zorla göç ettirilenlerin bir kısmı eski yerlerine geri döndüler. Bununla birlikte 1960'lardan sonra bölgedeki yerel nüfus, batıya akmaya başladı. Kesin resmi rakamlar olmamakla birlikte Kürt denilen insanların yaklaşık %60'ı Ankara'nın batısında yaşıyor. Göçlerin planlı olmaması nedeniyle Adana, Mersin, İzmir, Antalya ve hatta İstanbul gibi bazı Batı illerinde Kürt vatandaşlarımız belli bölgelerde birbirlerine yakın olarak yaşıyorlar.

Karşı karşıya olduğumuz sorun, terörizmin basit boyutlarının ötesindedir. Bu nedenle acil olarak kısa, orta ve uzun erimli çözümler bulmak ve bölgedeki yerel nüfus ile teröristleri birbirinden ayıracak bir yaklaşım benimsenmelidir.

Sorunun nedenleriyle ilgili bilgilere ulaşılmasına karşın hiçbir derinlikli çözümleme henüz yapılmamıştır. İzlenecek politikaların

etkinliğinin artırılması için, terörizme karşı mücadelemiz, yabancı ve Türk bilim insanlarının kapsamlı çözümlenmeleriyle desteklenmelidir. Hemen araştırma grupları oluşturularak konunun sosyoekonomik ve psikolojik yönleriyle ilgili incelemelerin yapılması için bir bakış açısı sağlanmalıdır. Kamuoyu yoklamaları, sorunun daha iyi kavranmasına yol açacaktır. Araştırma grupları, bilim insanları, devlet görevlileri, istatistikçiler, askerler ve diğer ilgili uzmanlardan oluşmalıdır.

Askeri tedbirlerle terörist etkinliklerin yok edilme çabasının Güneydoğu'da yaşayan insanları sert muamelelerle karşı karşıya bırakacağı, bunun sonucu olarak da onların yabancılaştıkları unutulmamalıdır. Terörizmle mücadelede hatalar yapılırsa, bunlar samimi biçimde tartışılmalı ve gerçekçi çözümleri aranmalıdır.

Güvenlik güçlerinin yetiştirilme sisteminin tümüyle gözden geçirilmesi gerekmektedir. Bunun yanı sıra donanımlarının ve terörizme karşı mücadelede kullandıkları yöntemlerin modernleştirilmesi de gerekmektedir. 'Halkla ilişki' konusunda yeniden eğitimden geçirilmelerine de ihtiyaç var.

Bölgedeki dağlarda, en zorlu bölgelerde bulunan köyler ve mezralar yavaş yavaş boşaltılmalıdır. Sayıları 150-200 binden fazla olmayan, PKK'nin destekçisi olan bu grup, dikkatli bir planlamayla ülkenin batı bölgelerine yerleştirilmelidir. Böylece PKK'nin lojistik desteği kesilecek ve bu insanların yaşam standartları geliştirilmiş olacaktır. Bu gruptan insanlara işe girmede öncelik tanınmalıdır.

Dağlık yerleşim birimlerinin boşaltılmasıyla birlikte terörist örgüt (PKK), yalıtılmış olacaktır. Güvenlik güçleri, hızlı hareket edebilecek ve bu tür bölgelerde tam kontrolü sağlayacaklardır. Bölge insanların bölgeye geri dönmeleri için alternatif olarak uygun yerlerde birçok evden oluşan binalar inşa edilmelidir.

Bölgedeki ana yollar üzerinde özel ekiplerin görev yaptığı 24 saat işbaşında olan karakollar oluşturulmalıdır. Gündüzleri helikopterler, geceleri ise gece görüş yeteneğindeki zırhlı araç taşıyıcıları devriye görevi yapmalıdır. Bölgedeki güvenlik ağının tepeden tırnağa gözden geçirilmesi acil bir görevdir. Güvenlik personeli, savunmacı bir güçten saldıran bir güce dönüştürülmelidir.

Güvenlik güçlerini bölgede bir yerden bir yere taşımak için 20 Kobra ve 20 ile 30 arasında Sikorsky helikopter satın alınmalıdır.

Bu, gelişecek olaylara karşı anında müdahale edebilecek hareketli bir gücün oluşturulmasına yardımcı olacaktır. PKK konusunda hazırlanacak planlar için bilgi eksikliği duyulduğundan Güneydoğu'da faaliyet yürüten devletin istihbarat örgütlenmelerinin yeniden yapılandırılması acil bir görevdir. Millî İstihbarat Teşkilâtı (MİT), jandarma istihbarat örgütü, ordu ve polis arasındaki koordinasyon hemen sağlanmalıdır.

PKK ile mücadele için en az bir yıllık eğitimden geçirilmiş, 40.000-50.000 kişiden oluşan, tamamıyla profesyonel birliklerden oluşan özel bir kuvvet oluşturulmalı. Elemanlarına tatmin edici bir ücret verilmeli. Birlik komutanlarına, koşullar gerektiğinde inisiyatif alabilmeleri için yetki verilmelidir. Bu özel güç, bir savunma gücü olmamalı. Teröristleri takip eden ve onlara saldıran bir güç olmalı. Doğallıkla bunlar, bölgedeki diğer birliklerle iş birliği içinde olmalılar. Ordudaki sıradan birlikler, yalnızca güvenlik ve kontrol noktaları oluşturmak türünden rutin görevlerini sürdürmelidir.

Bölge insanının en önemli gelir kaynaklarından birisi olan sınır ticareti, serbest bırakılmalıdır. Gerektiğinde Suriye sınırında yeni sınır kapıları açılmalı, kapatılmış olanlar yeniden açılmalıdır. Sınır ticaretinin geliştirilmesi bölgedeki halk açısından yeni fırsatlar anlamına gelecek ve yaşamlarını bir ölçüde rahatlatacaktır.

PKK'nin lojistik desteğini kesmek için yerel halk, devletin saflarına kazanılmalıdır. Uzak bölgelerdeki dağlara yerleşmiş köyler ve mezralarda yaşayan halk, büyük yerleşim birimlerine taşınması için teşvik edilmelidir.

Ülkenin batı kesimlerine taşınma yönündeki mevcut eğilim sürerse, gelecekte bölgede yalnızca 2-3 milyon insan yaşıyor olacak. Eğer bu göç düzenlenmezse, yalnızca durumu iyi olanlar bölgeden göç edecek ve yoksullar geride kalacaktır. Böylece bölge daha fazla ölçüde anarşiyi besleyen bir duruma gelecektir. Bunu önlemek için göçler, devlet tarafından düzenlenmelidir. Planlanmış, nüfusun bütün kesimlerinden oluşan, Batı'da önceden belirlenen bölgelere doğru gerçekleşen, dengeli bir göç gerekiyor.

Sürdüğü terörist eylemlerin yanı sıra PKK bölgedeki halkı kendi yanına kazanmak için onların beyinlerini yıkama ve korkutma

amaçlı etkili propaganda yaparak etki alanını genişletiyor. Devletin desteklenmesini sağlama bakımından karşı propagandanın güçlendirilmesi, morallerin yükseltilmesi ve dezenformasyonun düzeltilmesi büyük önem taşıyor.

Dolayısıyla gelişmelerin gerçek doğasıyla ilgili olarak hem kamuoyunun hem de uluslararası toplumun bilgilendirilmesi için özel çabalar harcanması gerekiyor. Bunu yapmak için kamuoyunda uygun iklimin yaratılması amacıyla uzmanlardan oluşan özel bir ekip oluşturmak gerekiyor. Böylece basın bilgilendirilmesi faaliyetleri çerçevesinde haber sızdırma ve eğer gerekirse 'dezenformasyon' yayma türünden çabalar artırılmalıdır.

Güvenlik güçlerinin teröristlere karşı yürüttükleri mücadeleyle ilgili olarak basının bilgilendirilmesine çok büyük önem verilmesi gerekiyor. Hem yazılı hem de görsel basında PKK'yi 'kahraman' ya da 'masum' bir örgüt gibi gösterecek haberlerin çıkması engellenmelidir.

Kaynakça

Aker, T., Çelik, B., Kurban, D., Ünal, T. ve Yüksek, D. (2005). Türkiye’de Ülke İçinde Yerinden Edilme Sorunu: Tespitler ve Çözüm Önerileri. İstanbul, TESEV.

Akkaya, A.H. ve Jongerden, J. (2012). Reassembling the Political: The PKK and the Project of Radical Democracy. *European Journal of Turkish Studies*,12. <http://ejts.revues.org/index4615.html>.

Akkaya, A.H. ve Jongerden, J. (2013). Confederalism and Autonomy in Kurdistan, the Kurdistan Workers Party and the Reinvention of Democracy. Zeydanlıoğlu ve Güneş (Ed.) *The Kurdish Question in Turkey: New Perspectives on Violence, Representation and Reconciliation*: Londra, Routledge, 186-204.

Armitage, J. (2000). Beyond Postmodernism: Paul Virilio’s Hypermodern Cultural Theory. *CTheory*, <http://www.ctheory.net/articles.aspx?id=133>.

Barkan, Ö.L. (1948-49). Türkiye’de Muhacir İskânı İşleri ve Bir İç Kolonizasyon Planına Olan İhtiyaç. *İktisat Fakültesi Mecmuası*, Sayı 10, 204- 23.

Barkey, H. ve Graham, E.F. (1998). *Turkey’s Kurdish Question*. Boston, Rowman and Littlefield.

Casier, M. (2011). The Politics of Solidarity: The Kurdish Question in European Parliament. M. Casierve J. Jongerden (Ed.), *Nationalisms and Politics in Turkey PoliticalIslam: Kemalism and the Kurdish Issue*: Abingdon, Oxford, Routledge, 197-217.

Doğanay, F. (1993). *Merkez Köyler*. Ankara, Devlet Planlama Teşkilatı.

DPT. (1973). *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)*. Ankara.

DPT. (1982). *Türkiye’de Yerleşme Merkezlerinin Kademelenmesi: Ülke Yerleşme Merkezleri Sistemi (Cilt 1-2)*. Ankara, DPT Yayını.

Duffield, M. (2001). *Global Governance and the New Wars: The Merger of Development and Security*. Londra, Zed Books.

van Etten, J., Jongerden, J., de Vos, H.J., Klaasse, A. ve van Hoeve E.C.E. (2008). Environmental Destruction as a Counterinsurgency Strategy in the Kurdistan Region of Turkey. *Geoforum*,39, 1786-97.

Friedmann, J. (1973). *Urbanization, Planning, and National Development*. Beverly Hills, Sage.

Gellner, E. (1983). *Nations and Nationalism*. Oxford, Basil Blackwell.

Gökalp, Z. (1992). Şehir Medeniyeti, Köy Medeniyeti. Z. Gökalp (Ed.), *Kürt Aşiretleri Hakkında Sosyolojik Tetkikler*. İstanbul, Sosyal Yayınları, 136-39. (Orijinal çalışma basım tarihi 1923)

Günaydın, G. (2001). Köy-Kentler: Başbakanın 30 Yıllık Rüyası. *Kamu Yönetimi Dünyası Dergisi*, Sayı 2.

Güven, S. (1974). Köykent Sorunu. *Amme İdaresi Dergisi*, 7, No. 1, 15-145. Ankara.

Güven, S. (1977). The 'Village-Town Approach'. *Turkish Public Administration Annual*, 4, 111- 56. Ankara.

Hilhorst, T. (2007). Saving Lives or Saving Societies? Realities of Relief and Reconstruction. Açılış dersi, 26 April 2007. Wageningen, Wageningen University.

HRW. (2002). *Displaced and Disregarded: Turkey's Failing Village Return Program*. Washington, D.C.: Human Rights Watch. <http://hrw.org/reports/2002/turkey/Turkey1002.pdf>.

İHD. (2001). *Regular Reports: Annual Balance Sheets of Human Rights Violations*. İnsan Hakları Derneği (Human Rights Association website). www.ihd.org.tr/eindex.html.

İHD. (2002). *Regular Reports: Annual Balance Sheets of Human Rights Violations*. İnsan Hakları Derneği (Human Rights Association website). www.ihd.org.tr/eindex.html.

Jacoby, T. (2007). Hegemony, Modernization and Post-War Reconstruction. *Global Society*, 21, no. 4 (October 2007), 521-37.

Jacoby, T. ve James, E. (2010). Emerging Patterns in the Reconstruction of Conflict-Affected Countries. *Disasters*, 34, no. 1, 1-14.

Jongerden, J. (2007). *The Settlement Issue in Turkey and the Kurds*. Leiden, Brill.

Jongerden, J. (2010). Dams and Politics in Turkey: Utilizing Water, Developing Conflict. *Middle East Policy Spring*, 137-43.

Jongerden, J. ve Akkaya, A.H. (2013). Democratic Confederalism as a Kurdish Spring: The PKK and the Quest for Radical Democracy. M.M.A. Ahmet ve M. Gunter (Ed.), *The Kurdish Spring, Geopolitical Changes and the Kurds*: Costa Mesa, Mazda, 163-85.

Kellner, D. (1999). Virilio, War and Technology: Some Critical Reflections. *Theory, Culture and Society*, 16, no. 5-7, 1.03-25. Londra, Sage.

KHRP. (2003). Internally Displaced Persons: The Kurds in Turkey. Londra, Kurdish Human Rights Project.

Koçak, C. (2003). Umumi Müfettişlikler (1927-1952). İstanbul, İletişim.

Koehl, R.L. (1953). The Politics of Resettlement. *Western Political Quarterly*, Sayı 6, 231-42.

Korkut, S. (1987). Toplulaştırılmış Köy Uygulaması (Dağınık yerleşim birimlerinin toplulaştırılması. Yayımlanmamış not. 15 January 1987. Ankara, DPT.

Köymen, N.K. (1939). Düşünceler. *Ülkü*, Sayı 13, Mart, 29.

MacGinty, R. (2003). The Pre-War Reconstruction of Post-War Iraq. *Third World Quarterly*, Sayı 24, no. 4, 601-17.

Meclis Araştırması Komisyonu. (1997). Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da Boşaltılan Yerleşim Birimleri Nedeniyle Göç Eden Yurttaşlarımızın Sorunlarının Araştırılarak Alınması Gereken Tedbirlerin Tespit Edilmesi Amacıyla Kurulan Meclis Araştırması Komisyonu (10/25) Raporu. 1 Aralık, 1997. Ankara, Türkiye Büyük Millet Meclisi.

Oyan, O., Ersoy, M., Keskinok, H.Ç., Şengül, H.T., Yalman, G., Sönmez, R. ve Kurttaş, E. (Ed.). (2001). Doğu ve Güneydoğu Anadolu Bölgesi Köye Dönüş ve Rehabilitasyon Projesi Alt Bölge Gelişme Planı. 12 cilt. Ankara, GAP Bölge Kalkınma İdaresi (BKİ) ve Türk Sosyal Bilimler Derneği.

Pamukoğlu, O. (2003). Unutulanlar Dışında Yeni Bir Şey Yok, Hakkâri ve Kuzey Irak Dağlarındaki Askerler. Ankara, Harmony.

Ronayne, M. (2004). The Cultural and Environmental Impact of Large Dams in Southeast Turkey. Galway, National University of Ireland and Kurdish Human Rights Project.

Schennink, B., and van der Haar, G. (2006). *Working on Peace Building and Conflict Prevention: Experiences and Dilemmas of Dutch NGOs*. Amsterdam, Dutch University Press.

Schennink, B., van der Haar, G., Hilhorst, T. ve van der Borgh, C. (2006). *Working on Peace Building and Conflict Prevention: Reflection on the Findings*. B. Schennink ve G. van der Haar (Ed.), *Working on Peace Building and Conflict Prevention: Experiences and Dilemmas of Dutch NGOs*: Amsterdam, Dutch University Press.

Sutton, K. (1981). The Influence of Military Policy on Algerian Rural Development. *Geographical Review*, Sayı71, 379-94.

Sutton, K. ve Lawless, R. (1978). Population Regrouping in Algeria: Traumatic Change and the Rural Settlement Pattern. *Transactions of the Institute of British Geographers*, Sayı 3, 331- 350. Malden, Mass., Blackwell (RGS).

Tezcan, S. ve Koç, İ. (2006). *Türkiye Migration and Internally Displaced Population Survey (TMIDPS)*. Ankara, Hacettepe University Institute of Population Studies.

Tütengil, C.O. (1975). *Kırsal Türkiye'nin Yapısı Sorunları*. Ankara, Gerçek Yayınevi.

UNDP. (2006). *United Nations Development Program Monthly Newsletter*, no. 3 (March). New York.

Virilio, P. (2006). *Speed and Politics: An Essay on Dromology*. New York, Semiotext(e).

Yeğen, Mesut. (2012). The Kurdish Question in Turkey: Denial to Recognition. M. Casier ve J. Jongerden (Ed.), *Nationalisms and Politics in Turkey: Political Islam, Kemalism and the Kurdish Issue*: Oxford, Routledge, 67-84.

Zasloff, J.J. (1962-63). Rural Resettlement in South Viet Nam: The Agrovillage Program. *Pacific Affairs*, Sayı35, 327-40.

Ziya, A. (1933). Köy mimarisi. *Ülkü*, I (5), Haziran 1933, 9, 370-74. Ankara.

